

УДК 81'25

Д. Ю. Усков

ЗБЕРЕЖЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ЕКСПРЕСИВНО-ЕМОЦІЙНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ СЛОВА

Для того щоб адекватно передати ідейно-художній задум автора оригіналу, перекладач має, зокрема, передати емоційно-експресивну тональність оригіналу. «Емотивність не є формальною прикрасою мовного спілкування: вона рематична, тобто комунікативно значима» [1, с. 74]. Тому при перекладі не можна нехтувати експресивно-емоційною стороною тих лексичних одиниць, які у своїй сукупності визначають експресивно-емоційне забарвлення оригіналу.

Мовна експресія аналізувалася з різних точок зору багатьма авторами, ми ж спробуємо проаналізувати експресію крізь призму фонові семантики лексичних одиниць на матеріалі «Фієсти» Е. Гемінгвея та виявити, які засоби вживав перекладач цього твору М. Пінчевський для передачі експресії в українському перекладі. Розглядаючи вслід за Є.М. Верещагінін й В.Г. Костомаровим лексичне тло слова як сукупність фонових сем [2, с. 74], ми пропонуємо виділяти серед останніх такі види сем: асоціативні семи, стилістичні маркери, хронологічні маркери, емоційно-експресивні маркери і диференційні семи (детальніше див.: [3, с. 93 – 98]). Нажаль, дослідження такого важливого компоненту семантики слова як лексичне тло обмежується лише працями самих авторів цього поняття Є. М. Верещагіна й В. Г. Костомарова; спроб же розглянути проблему передачі в перекладі експресії з точки зору фонові семантики нам взагалі не відомо.

Мовна експресія, що виявляється на лексичному рівні, тісно пов'язана з категорією оцінки. Оцінка як філософсько-лінгвістична категорія має такі основні властивості: суб'єктивність (яка не виключає фактору об'єктивного), спрямованість (характер оцінки) та градуальність (інтенсивність оцінки) [4, с. 317 – 318; 5, с. 16, 22 – 26, 48 – 49]. Іншими словами, експресивність тієї чи іншої лексичної одиниці визначається суб'єктивним ставленням мовця (або суспільства як сукупності мовців) до референта цієї одиниці, яке може характеризуватися як позитивне, нейтральне або негативне, а також ступенем інтенсивної позитивної або негативної емоційної конотації.

В. Ткачук, досліджуючи категорію суб'єктивної модальності, що «об'єднує емоційний і раціональний аспект оцінної діяльності» [6, с. 77], виділяє два основних способи вияву оцінних характеристик у лексиці. Перший спосіб, представлений цілою групою оцінних предикативів, що співвідносяться із семами «добре» та «погано», а також їхні похідні [6, с. 114]. Тут оцінка реалізується на денотативному рівні, адже всі ці слова включають поняттєві семи «добре» або «погано», тому всякі з цих

предикативів виражають скоріше раціональну, ніж емоційну, оцінку. Але «те, що умовно називається емоційним, переважно розкривається на фоні предметно-логічного, «раціонального», і навпаки» [7, с. 42]. Емоційна забарвленість подібних лексичних одиниць виявляється в площині інтенсивності позитивної або негативної ознаки референта. Так, наприклад, англійські «*awful*» або «*terrible*» – експресивніші ніж «*bad*». Так само «*жахливий*» – сильніший від «*поганий*». Причиною такої емоційності є експресивно-емоційні маркери, що вказують на «глибину» позитивності або негативності оцінки мовцем денотата.

Проаналізуємо, як передається у перекладі експресія, реалізована в цьому шарі лексики. З наведених вище причин для аналізу була відібрана тільки лексика, глибша за експресією, ніж нейтральні «*добре*» і «*погано*».

Експресивне забарвлення хоча б частково збережене в 91 % відповідників. Серед засобів, що їх використовує для цього перекладач, більшість (58,6 %) складають експресивні аналоги, такі як «*жахливий*», «*страшний*», «*бридкий*», «*препоганий*», «*кепський*», «*прикрий*», «*чарівний*», «*чудовий*» та інші. Причому у 11,4 % аналогів зберігаються не лише експресивно-емоційні маркери, а й інші семи, – як поняттєві, так і більшість фонових.

*That girl of yours got in a **frightful** row.* [8, с. 33]

*Знаєш, ота твоя дівчина зчинила **жахливий** скандал.* [9, с. 18]

*But it does have **nice** people in it.* [8, с. 24]

*Але люди тут **присмні**.* [9, с. 12]

Інколи перекладач пом'якшує емоційність лексичної одиниці. Це може носити випадковий, нічим не мотивований характер, як у такому прикладі:

*He had married on the rebound from the **rotten** time he had in college <...>* [8, с. 16]

*Він одружився мовби рикошетом, шукаючи розради після **прикрих** студентських років <...>* [9, с. 6]

Але найчастіше таке зниження ступеню експресивності викликано особливостями семантики слова. Так, англійський прикметник «*nice*» має ширший набір асоціативних сем, ніж його українські відповідники «*милий*», «*гарний*» та інші, що дозволяє йому виступати в більшій кількості смислів ніж українські відповідники. Зокрема, слово «*nice*» включає такі семи як «*спокійний*», «*галантний*», що змушує перекладача використовувати відповідні українські слова, хоча вони характеризуються меншим ступенем емоційності.

*He was awfully **nice** about it.* [8, с. 37]

*Він сприйняв це дуже **галантно**.* [9, с. 21]

*He was very **nice** about it.* [8, с. 48]

*Але ставиться до цього дуже **спокійно**.* [9, с. 28]

При перекладі експресивно забарвлена лексика може опускатися або передаватись емоційно нейтральними відповідниками, але тоді

експресія компенсується іншими засобами. Найчастіше емоційність переноситься на інше слово в найближчому контексті:

*I can't drink these **rotten** brandies.* [8, с. 72]

*Мене від **поганого** коньяку **просто верне**.* [9, с. 45]

Або використовується компенсація експресії на ідіоматичному рівні:

*«And have you had a **lovely evening?**» – Oh, **priceless,**' I said.* [8, с. 28]

*– I, звісно, вечір провів як у казці? – **Як у райо**, – сказав я.* [9, с. 14]

*«How are you, Jake?» – «**Great**, I said.* [8, с. 72]

*– Ну як ти, Джейку? – **Райою**, – сказав я.* [9, с. 45]

В останніх двох прикладах для компенсації експресії використовується порівняння з казкою або раєм, яке будується на асоціативних фонових семах. В українській мові слова «рай» та «казка» мають яскраво виражену позитивну конотацію, що саме й дозволяє використовувати їхні похідні замість емоційних аналогів слова «добре».

Крім позитивного або негативного ставлення до денотата семантичні похідні від понять «добре» й «погано» можуть використовуватись для інтенсифікації експресивно нейтральної ознаки. Усі ці слова включають експресивні маркери, що співвідносяться з поняттям «дуже», тому в 23,8 % виявлених випадків вони перекладаються як «дуже» або «надто», хоча при використанні цих відповідників їхня емоційність втрачається:

*They seemed to quiet down **awfully** fast.* [8, с. 132]

*Щось вони **надто** швидко заспокоїлись.* [9, с. 85]

Набагато частіше (у 64,3 % виявлених прикладів) для передачі емоційного підкреслення ознаки використовуються українські експресивні аналоги-синоніми слова «дуже», такі як «неймовірно», «страшенно» і т. ін. Наприклад:

*Well, I hope he gets something **frightfully** interesting.* [8, с. 53]

*Сподіваюсь, він знайде щось **неймовірно** цікаве.* [9, с. 31]

В цілому ж експресію при передачі англійських емоційних підсилювачів ознаки було принаймні частково збережено в тексті перекладу в 66,7 % виявлених випадках, проте у 23,8 % прикладів інтенсифікація ознаки передана на поняттєвому рівні зі значною втратою виразності. В решті випадків підсилювачі ознаки взагалі вилучені.

Більший інтерес становить другий спосіб вияву суб'єктивної модальності в лексиці, що його виділяє В. Ткачук, – вираз оцінки за допомогою конотацій слова [4, с. 119]. Спробуймо класифікувати експресивно-конотативну лексику й виявити семантичні засоби вираження мовної експресії в цих лексичних одиницях.

Першою й найпоширенішою групою подібних слів є деривати експресивно-нейтральних слів, утворені за допомогою афіксації, тобто слова, експресія яких додається до нейтральних понять за допомогою оцінних суфіксів і префіксів, наприклад: *дітоньки, кулачище, предобрий; doggy, drunkard, disgrace* і таке інше. Другу, досить численну групу складають слова, що виражають поняття із традиційно закріпленою за

ними позитивною або негативною оцінкою. Наприклад: *зłodий, вбивця*. Навіть поняттєво-тотожні лексичні одиниці можуть мати протилежні емоційні конотації: *шпигун* (-) – *розвідник* (+).

Якщо виявлення конотації в словах, у яких емоційна оцінка додається до нейтрального слова за допомогою афіксації, не становить відчутної проблем (треба лише знати, які експресивно-емоційні маркери відповідають тим чи іншим афіксам), то при передачі оцінних конотацій, традиційно закріплених за певними поняттями можуть виникнути труднощі, адже найчастіше подібні конотації не сходяться у мовах оригіналу та перекладу. Так, слово «*idiot*» у сучасній українській мові набагато частіше передає образу, ніж медичний діагноз «*слабоумство*» і тому його лексичне тло включає негативні експресивно-емоційні маркери, які притлумлюють поняттєві семи. Ставлення до божевільних у слов'янських країнах традиційно протилежне, тому в українській мові існує синонім слова «*idiot*», але з позитивною конотацією – «*юродивий*», що й використовується в розглянутому випадку.

He must be the village idiot. [8, с. 144]

Певно, тутешній юродивий. [9, с. 93]

У певних контекстах мовна експресія може виникати okazіонально й маркувати експресивно-нейтральні слова, які «внаслідок своєї частотності та постійного вживання не викликають у людей емоцій» [4, с. 130], але «за певних умов вони можуть набувати всієї гамми значень суб'єктивної модальності» [там само], у тому числі й експресії.

Однією з груп подібної лексики є просторіччя, що, потрапляючи до контексту літературної форми мови, постає не тільки як виразний стилістичний елемент, але й як яскрава експресивна одиниця. Дуже тісно пов'язаним із просторіччям прошарком лексики є жаргонізми та арготизми, які за своєю суттю призначені для експресивної реномінації тих понять, для яких у літературній мові вже існують слова. Лексичне тло наведених мовних одиниць включає соціолокальні стилістичні маркери, які на тлі літературної норми, викликають стилістичний контраст й таким чином утворюють мовну експресію.

Яскравим прикладом подібного прошарку лексики є лексичні одиниці, які використовуються як божба; експресія проявляється тут настільки часто, що їх можна розглядати як традиційно експресивні слова. Дуже виразним лексичним засобом є слово «*hell*», яке досить часто десемантизується, і актуалізуються тільки експресивно-емоційні маркери. З 52 виявлених випадків його використання поняттєві семи реалізуються лише один раз, у переробленому одним із персонажів афоризмі:

Road to hell is paved with unbought stuffed dogs. [8, с. 70]

Дорога в пекло вимощена некупленими опудалами собак. [9, с. 44]

Майже в половині випадків (42,3 %) при перекладі спостерігається збереження образу на рівні асоціацій, що їх закріплено у відповідних фонових семах. Найчастіше це досягається використанням сталих

словосполучень із словами «чорт», «біс», «дідько», які виступають експресивними аналогами слова “hell” в українській мові:

*Why **in hell** didn't you stay there and meet them, then?* [8, с. 96]

*Якого ж **біса** ти не залишився там і не зустрів їх?* [9, с. 61]

Отже, як можна побачити з цих прикладів, їхня експресивність стовідсотково збережена при перекладі, і зберігається ця виразність завдяки використанню відповідників із набором експресивно-емоційних маркерів, подібним до вихідних лексичних одиниць.

Поняттєві ж відповідники «пекло» або «геєна» використовуються лише в метафоричному значенні: як символ тортур, або гріха:

*I've been through **hell**, Jake. It's been simply **hell**.* [8, с. 181]

*Я тепер знаю, що таке **пекло**. Що таке **пекельні муки**.* [9, с. 118]

Експресія часто будується на взаємодії експресивно-емоційних маркерів зі стилістичними. Тому як функціональний відповідник до виразної лексичної одиниці можуть використовуватись просторічно-розмовні засоби. Наприклад:

*Only I'd a **hell of a lot** rather not talk about it.* [8, с. 117]

*Тільки я не люблю про це **балакати**.* [9, с. 75]

Експресія може бути побудована також і на протилежному, коли до повсякденного неформального мовлення включаються слова, що вживаються у формальному спілкуванні, наприклад, наукові, економічні, політичні терміни, тощо. У такому випадку експресія ґрунтується на протиставленні функціонально-стилістичних маркерів цих слів загальному стилістичному контексту. На жаль, у наступному прикладі подібну експресію, що будується на використанні економічного терміну “funds” у розмові компанії захмелілих друзів, перекладачем не передано:

*That's where we'll go when **funds** get low.* [8, с. 129]

*Ось куди ми прийдемо, коли скінчаться **гроші**.* [9, с. 83]

Гумористичне забарвлення можна було би зберегти, використавши аналогічний контраст між словом «фінанси» та розмовно-просторічним оточенням цього економічного терміна, наприклад: «Ось куди ми прийдемо, коли фінанси будуть вичерпано» (Переклад наш – У.Д.).

Інший вияв оказіональної експресії – стилістичний контраст побудований на використанні архаїзмів та історизмів, що «відтворившись у новій семантиці, розширюють поле свого функціонування і, як правило, змінюють своє експресивне забарвлення» [10, с. 24]. Отже, експресія в тут виникає завдяки хронологічним маркерам, що характеризують слово як архаїзм або історизм. Подібна експресія виникає в промові персонажа, де архаїчну біблійну мову протиставлено тій ситуації, в якій ці слова були вимовлені (на пікніку за пляшкою вина з куркою), а також характеристиці персонажа, якого ніяк не можна назвати праведною в християнському розумінні людиною. При цьому виникає досить комічний ефект:

Let us rejoice in our blessings. Let us utilize the fowls of the air. Let us utilize the product of the vine. Will you utilize a little, brother? [8, с. 115]

На подібному контрасті побудовано експресію й у тексті перекладу:

Втішаймося ж дарами благословенними! Споживаймо птахів небесних! Споживаймо сік лози виноградної! Може споживеш трошки, брате? [9, с. 73]

Нарешті, оказіональну експресію можна будувати на метафоричному використанні експресивно-нейтрального слова. Експресивна маркованість метафори «впливає з динаміки (утворення) метафоричного значення – компонент, ознаки якого переносяться на основне лексичне значення» [5, с. 139]. Метафора базується на реалізації асоціативних фонових сем, які й обумовлюють мовну експресію.

Damned English swine come here and insult Mike and try to spoil the fiesta. [8, с. 176]

Наїхали оті кляті англійські свині, скривдили Майкла, зіпсували нам фієсту. [9, с. 114]

У наведеному прикладі як англійське слово «*swine*», так і його поняттєвий еквівалент в українській «*свині*» мають міжмовні асоціативні фонові семи, що дозволяють використовувати ці слова в образливому значенні щодо людей. Тому перевираження і поняттєвого смислу, і експресії не викликає труднощів. Але подібні асоціації порівняно рідко збігаються у вихідній і цільовій мовах, тому часто перекладач вимушений передавати лише експресію, замінюючи при цьому поняття на таке, що є нерівнозначним на денотативному рівні, але має подібний експресивно-емоційним потенціалом.

Lucky beggars <...> [8, с. 40]

Щастить тим паразитам <...> [9, с. 23]

Таким чином, мовна експресія базується на реалізації як експресивно-емоційних маркерів, так і інших видів фонових сем. Отже, аналізуючи оригінал, перекладач має виявити, які саме фонові семи надають слову емоційної виразності й намагаться підібрати в мові перекладу такі мовні засоби, які завдяки своїй семантиці були б спроможними викликати тотожний експресивний ефект у своєму контексті, й таким чином могли б служити функціональним відповідником для вихідної лексичної одиниці й максимально зберегти не тільки змістову сторону оригіналу, а й його стилістично-експресивні ознаки.

Список використаної літератури

- 1. Шаховский В. И.** Национально-культурная специфика эмоций в языке оригинала и ее отражение в языке перевода / В. И. Шаховский // Тетради переводчика: научно-теоретич. сб. – Вып. 23. [под ред. С. Ф. Гончаренко]. – М. : Высш. шк., 1989. – С. 74 – 83.
- 2. Верещагин Е. М.** Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
- 3. Усков Д. Ю.** Урахування фонові семантики слова при виборі його відповідника при перекладі / Усков Д. Ю. // Вісн. Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка – Луганськ : Альма-матер, 2005. – № 5 – С. 93 –

98. **4. Усик Л. М.** Основні властивості оцінки як філософської та лінгвістичної категорії / Л. М. Усик // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія : всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси : ЧДТУ, 2004.– С. 316–318. **5. Вольф Е. М.** Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – Изд. 2-е, доп. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 280 с. **6. Ткачук В. М.** Категорія суб'єктивної модальності : монографія / В. М. Ткачук. [наук. ред., передмова док. філол. наук, проф. Загнітка А. П. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с. **7. Голянич М. І.** Внутрішня форма слова і художній текст / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – 178 с. **8. Хемингуэй Э.** Фiesta / Э. Хемингуэй.– М. : Междунар. отношения, 1981 – 248 с. **9. Хемінгуей Е.** Фієста. По кому подзвін: Романи / Е. Хемінгуей [пер. з англ. М. Пінчевський] / – К. : Вид-во при Київському держ. ун-ті, 1984. – 520 с. **10. Черторицька Т. К.** Нові значення старих слів / Т. К. Черторицька // Рідне слово – 1974. – № 9. – С. 20 – 27.

Усков Д. Ю. Збереження у перекладі експресивно-емоційного забарвлення слова

Фонова семантика як слова в оригіналі, так і його відповідника, відіграє важливу роль при збереженні експресії в перекладі. При виборі відповідника до слова слід враховувати не тільки експресивні маркери, адже експресія може будуватися також і на інших видах фонових сем. Аналізуючи оригінал, перекладач має виявити, які фонові семи надають слову виразності й намагаться підібрати в мові перекладу такі мовні засоби, які завдяки своїй семантиці були б спроможними викликати тотожний експресивний ефект у своєму контексті, й таким чином могли б максимально зберегти не тільки змістову сторону оригіналу, а і його стилістично-експресивні ознаки.

Ключові слова: лексичне тло, фонова семантика, експресивно-емоційний маркер, перекладацький відповідник, адекватність перекладу.

Усков Д. Ю. Сохранение в переводе экспрессивно-эмоциональной окраски слова

Фоновая семантика как слова в оригинале, так и его соответствия в переводе, играет важную роль при сохранении экспрессии в переводе. При выборе соответствия оригинальному слову необходимо учитывать не только экспрессивные маркеры, т. к. экспрессия может строиться и на других видах фоновых сем. Анализируя оригинал, переводчик должен определить, какие фоновые семы придают слову выразительность и постараться подобрать в переводе такие языковые средства, которые благодаря своей семантике были бы способны вызвать подобный экспрессивный эффект в своем контексте, сохранив при этом не только смысл, но и стилистическо-экспрессивную сторону оригинала.

Ключевые слова: лексический фон, фоновая семантика, экспрессивно-эмоциональный маркер, переводческое соответствие, адекватность перевода.

Uskov D. Yu. Preserving the Expressive and Emotional Colouring of the Word in Translation

The semantic background of both original word and its equivalent in the target text is important for preserving the expressiveness in translation. While choosing the equivalent to the original word in the target it is important to take into account not only the expressive markers of the former, as expressiveness can be built on other kinds of background semes. Reproduction of expressiveness of the original text, based on different kinds of background semes of the word, especially if they are in opposition to the stylistic or temporal context of the original, is one of the clues to adequate translation of the source text in general. Analysing the original text translator should identify, which background semes make the word expressive and try to find in the target language the means, that due to its semantic components, realizing themselves in the given context, are able to produce the same expressive effect upon the receptor of the target text and thus to preserve not only the contents, but expressive adequateness of translation.

Key words: lexical background, semantic background, expressive marker, translation equivalent, adequate translation.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013 р.

Прийнято до друку 30.05.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Клименко О. С.

УДК 81'373:811.111=161.1=161.2

I. В. Форостюк

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ
ІЗ ЗООНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ АНГЛІЙСЬКОЇ,
УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ**

Проблема порівняльного вивчення мови актуальна на даному етапі розвитку сучасної лінгвістики з точки зору глобалізації світу та необхідності оволодіння знаннями з міжкультурної комунікації. Назріла практична необхідність упорядкування та опису всіх мов світу, тобто проблема мовної типології стала одним з найважливіших завдань мовознавства [1].

Питання теорії фразеології вивчали Л. Авксентьев, А. Альохіна, Н. Амосова, М. Алефіренко, Л. Булаховський, В. Виноградов, М. Демський, В. Жуков, О. Кунін, В. Мокієнко, Л. Скрипник,